

שמחה "ברסלברית" ושמחה חב"דית

בספר התניא

בחודש שמרבים בו שמחה, ובייחוד בתקופה שקוראת לנו להרבות שמחה, הלימוד שלנו יעסוק בפרקי השמחה שבספר התניא – חטיבת הפרקים כו-כט, לא, לג

את הלימוד נחלק לשניים – החלק הראשון (והשיעור שבעקבותיו) יתמקד בפרקים כו-כח, ואילו החלק השני (והשיעור שבעקבותיו) יעסוק בפרקים כט, לא, ו-לג.

לפניכם פרקים כו-כח לעיון וללימוד (הטקסט המנוקד והמפוסק לקוח מוויקיטקסט).

בסוף הפרקים מובאות שאלות מנחות לעיון, דיון וליבון, ביניכם לבין עצמכם או בחברותא. כל השאלות הן הצעות וקריאות כיוון בלבד, ומיועדות "לפתוח" ולא לסגור, ולכן אל תרגישו מחויבים אליהן משום צד.

מי שמתקשה בהבנת לשון הספר, מוזמן להיעזר באחד מספרי הביאורים הרבים המצויים כיום. נדמה לי שלומדים רבים נהנים באופן מיוחד מביאוריו של הרב עדין שטיינזלץ (אבן-ישראל), שכתובים בשפה קולחת ופשוטה.

לימוד מאיר ומשמח.

צביקי

פרק כו

כָּרַם כְּגוֹן דָּא צָרִיךְ לְאִדּוּעֵי כָּלֵל גְּדוּל. כִּי כְּמוֹ שֶׁנֶּצְחָחוֹן לְנִצְחָה דְּכָר גִּשְׁמִי, כְּגוֹן שְׁנֵי אֲנָשִׁים הַמְתַּאֲבָקִים זֶה עִם זֶה לְהַפִּיל זֶה אֶת זֶה, הִנֵּה אִם הָאֶחָד הוּא בְּעֵצְלוֹת וּכְבֻדוֹת, יִנְצַח בְּקָל וְיִפֹּל, גַּם אִם הוּא גְבוּר יוֹתֵר מִחֵבְרוֹ. כִּכָּה מִשָּׁל כְּנִצְחָחוֹן הַיֵּצֵר, אִי אֶפְשָׁר לְנִצְחוֹ בְּעֵצְלוֹת וּכְבֻדוֹת הַנִּמְשָׁכוֹת מֵעֵצְבוֹת וְטִמְטוּם הַלֵּב כְּאֶבֶן, כִּי אִם בְּזָרִיזוֹת הַנִּמְשָׁכֶת מִשְׁמַחָה וּפְתִיחַת הַלֵּב וְטִהָרְתוֹ מִכָּל גְּדוּד דְּאָגָה וְעֵצָב בְּעוֹלָם.

ומה שכתוב: "בְּכָל עֵצָב יִהְיֶה מוֹתֵר", פְּרוּשׁ, שִׁיחֵה אֵיזָה יִתְרוֹן וּמַעֲלָה מְזָה. הִנֵּה אֲדַרְבֵּה מְלִשׁוֹן זֶה מִשְׁמַע שֶׁהָעֵצָב מִצַּד עֲצָמוֹ אֵין בּוֹ מַעֲלָה, רַק שִׁיגִיעַ וְיִבָּא מִמֶּנּוּ אֵיזָה יִתְרוֹן, וְהִנֵּנוּ הַשְׁמַחָה הָאֲמִתִּית בְּה' אֱלֹהֵינוּ, הַכָּאָה אַחַר הָעֵצָב הָאֲמִתִּי לְעֵתִים מְזֻמָּנִים עַל עוֹנוֹתָיו כְּמֵר נִפְשׁוֹ וְלֵב נִשְׁבֵּר, שְׁעַל יְדֵי זֶה נִשְׁבְּרָה רוּחַ הַטְּמָאָה וְסִטְרָא אַחְרָא וּמְחַצָּה שֶׁל כְּרוֹל הַמְּפַסְקֵת בֵּינוֹ לְאֲבִיו שֶׁבְּשִׁמְיָם, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּזֵהָר עַל פְּסוּק "רוּחַ נִשְׁבְּרָה לֵב נִשְׁבֵּר" וּגו'. וְאֵי יִקְרָם בּוֹ רִישָׁה דְקָרָא: "תְּשִׁמִּיעֵנִי שְׁשׁוֹן וְשְׁמַחָה" וּגו', "הַשִּׁיבָה לִי שְׁשׁוֹן יִשְׁעָה וְרוּחַ גְּדִיבָה" וּגו'.

וְזֵהוּ טַעַם הַפְּשׁוּט לְתַקוּן הָאֲרִי"י ז"ל, לומר מְזֻמָּר זֶה אַחַר תַּקוּן חֲצוֹת קִדְּם הַלְמוּד, כְּדִי לְלַמֵּד בְּשְׁמַחָה אֲמִתִּית בְּה' הַכָּאָה אַחַר הָעֵצָב, שִׁישׁ לְשְׁמַחָה זֶה יִתְרוֹן כִּיִּתְרוֹן הָאֲוֵר הַכָּא מִן הַחֲשֵׁךְ דְּוָקָא, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּזֵהָר עַל פְּסוּק "וְנִרְאִיתִי... שִׁישׁ יִתְרוֹן לְחֻכְמָה מִן הַסְּכָלוֹת כִּיִּתְרוֹן הָאֲוֵר" כּו' עֵצֵן שָׁם, וְדִי לְמַכִּין. וּמִקְרָא מְלֵא דְבֵר הַכְּתוּב: "פְּתַח אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשְׁמַחָה" וּגו', וְנִדְעַע לְכָל פְּרוּשׁ הָאֲרִי"י ז"ל עַל פְּסוּק זֶה.

וְהִנֵּה עֵצָה הַיְעוּצָה לְטַהֵר לְבוֹ מִכָּל עֵצָב וְנִדְנוּד דְּאָגָה מִמְּלִי דְעֵלְמָא, וְאֶפְלוּ בְּנֵי חַיִּי וּמְזוּנֵי, מִדְּעַת זֹאת לְכָל מֵאֵמֵר רַז"ל: "כְּשֶׁם שְׁמִכְרָךְ עַל הַטּוֹכָה" כּו', וּפְרָשׁוֹ בְּגִמְרָא, לְקַבּוּלֵי בְּשְׁמַחָה, כְּמוֹ שְׁמַחַת הַטּוֹכָה הַנִּגְלִית וְנִרְאִית. כִּי גַם זֶה לְטוֹכָה, רַק שְׁאִינָה נִגְלִית וְנִרְאִית לְעֵינֵי בָּשָׂר, כִּי הִיא מְעֵלְמָא דְאַתְפְּסִיא שְׁלִמְעֵלָה מְעֵלְמָא דְאַתְגְּלִיא, שֶׁהוּא וְי"ו ה"א מִשָּׁם הַנִּגְלִי הַבְּרוּךְ הוּא, וְעֵלְמָא דְאַתְפְּסִיא הוּא יו"ד ה"א. וְזֵהוּ שְׁאֵמֵר: "אֲשֶׁרִי הַגָּבֵר אֲשֶׁר תִּסְרְנוּ ה'ה" וּגו'.

ולכן אמרו רז"ל כי השמחים ביסורים, עליהם הכתוב אומר: "ואוהביו כצאת השמש בגבורתו", כי השמחה היא מאהבתו קרבת ה' יותר מכל חיי העולם הזה, כדכתיב: "פי טוב חסדך מחיים" וגו'. וקרבת ה' היא ביתר שאת ומעלה לאין קץ בעלמא דאתפסיא, כי שם הביון עזו ויושב בסתר עליון. ועל כן זוכה לצאת השמש בגבורתו לעתיד לבא, שהיא יציאת חמה מנרתקה שהיא מקסה בו בעולם הזה, ולעתיד תתגלה מפסויה. דהיגו שאז יתגלה עלמא דאתפסיא ויזרח ויאיר בגלוי רב ועצום לכל החוסים בו בעולם הזה ומסתופפים בצלו, צל החכמה, שהוא בחינת צל ולא אורה וטובה נראית, ודי למבין.

אך העצבות ממלי דשמאי, צריה לשית עצות בנפשו לפטר ממנה. אין צריה לומר בשעת עבודה, שצריה לעבד ה' בשמחה ובטוב לבב. אלא אפלו מי שהוא בעל עסקים ודרך ארץ, אם נופל לו עצב ודאגה ממלי דשמאי בשעת עסקיו, כדודע שהוא תחבלת היצר כדי להפילו אחר כך בתאוות חס ושלום, כדודע. שאם לא כן, מאין באה לו עצבות אמיתית מחמת אהבת ה' או יראתו באמצע עסקיו?

והנה, בין שנפלה לו העצבות בשעת עבודה בתלמוד תורה או בתפלה, ובין שנפלה לו שלא בשעת עבודה, זאת ישים אל לבו, כי אין הזמן גרמא פעת לעצבות אמיתית, אפלו לדאגת עונות חמורים חס ושלום. רק לזאת צריה קביעות עתים ושעת הכשר בלישוב הדעת, להתבונן בגדלת ה' אשר חטא לו, כדי שעל ידי זה יהיה לבו נשבר באמת במרירות אמיתית; וכמבואר עת זו במקום אחר. ושם נתבאר גם כן, כי מיד אחר שנשבר לבו בעתים קבועים ההם, אזי יסיר העצב מלבו לגמרי, ויאמין אמונה שלמה כי ה' העביר חטאתו ורב לסלח. וזו היא השמחה האמתית בה' הבאה אחר העצב כנזכר לעיל.

פרק כז

ואם העצבות אינה מדאגת עונות, אלא מהרהורים רעים ותאוות רעות שנופלות במחשבתו. הנה אם נופלות לו שלא בשעת העבודה, אלא בעת עסקו בעסקיו ודרך ארץ וכהאי גוונא, אדרבה יש לו לשמח בחלקו, שאף שנופלות לו במחשבתו, הוא מסיח דעתו מהן, לקיים מה שצאמר: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זונים אחריהם". ואין הכתוב מדבר בצדיקים לקראם זונים חס ושלום, אלא בכינונים כיוצא בו, שנופלים לו הרהורי גיהנום במחשבתו, בין בהתר כו'. וכשמסיח דעתו, מקיים לאו זה, ואמרו רז"ל: "לשב ולא עבר עברה, נותנים לו שכר כאלו עשה מצוה". ועל כן צריה לשמח בקיום הלואו, כמו בקיום מצות עשה ממש. ואדרבה, העצבות היא מגסות הרוח, שאינו מכיר מקומו, ועל כן ירע לבבו על שאינו במדרגת צדיק, שלצדיקים בודאי אין נופלים להם הרהורי שטות כאלו. כי אלו הנה מכיר מקומו, שהוא רחוק מאד ממדרגת צדיק, והלואי הנה בינוני ולא רשע כל ימיו אפלו שעה אחת, הרי זאת היא מדת הבינונים ועבודתם, לכבש היצר וההרהור העולה מהלב למח, ולהסיח דעתו לגמרי ממנו ולדחותו בשתי ידים, כנזכר לעיל. ובכל דחיה ודחיה שמדחהו ממחשבתו, אתפסיא סטרא אחרא לתתא, ובאתערוותא דלתתא אתערוותא דלעלא, ואתפסיא סטרא אחרא דלעלא המגביה עצמה פנשר, לקיים מה שצאמר: "אם תגביה פנשר וגו' משם אוריך גאם ה'", וכמו שהפליג בזהר פרשת תרומה [דף קכח] בגדל נחת רוח לפניו יתברך כד אתפסיא סטרא אחרא לתתא, דאסתלק יקרא דקדשא בריה הוא לעלא על כלא יתיר משבחא אחרא ואסתלקותא דא יתיר מכלא וכו'.

ולכן אל יפל לב אדם עליו, ולא ירע לבבו מאד גם אם יהיה כן כל ימיו במלחמה זו, כי אולי לכה נברא וזאת עבודתו, לאכפייא לסטרא אחרא תמיד. ועל זה אמר איוב: בראת רשעים; ולא שיהיו רשעים באמת חס ושלום, אלא שגיגע אליהם כמעשה הרשעים במחשבתם והרהורם לבד, והם יהיו גלחמים תמיד להסיח דעתם מהם, כדי לאכפייא לסטרא אחרא. ולא יוכלו לבטלה מכל וכל, כי זה נעשה על ידי צדיקים.

ושני מיני נחת רוח לפניו יתברך למעלה: אחד, מבטול הסטרא אחרא לגמרי ואתפסיא ממרירו למתקא ומחשוכא לנהורא על ידי הצדיקים. והשנית, כד אתפסיא סטרא אחרא בעודה בתקפה וגבורתה ומגביה עצמה פנשר, ומשם מוריכה ה' באתערוותא דלתתא על ידי הבינונים.

וזהו שאמר הכתוב: "נעשה לי מטעמים כאשר אהבתי", מטעמים לשון רבים, שני מיני נחת רוח. והוא מאמר השכינה לבניה פללות ישראל, כדפרשו בתקונים. וכמו שבמטעמים גשמיים, דרך משל, יש שני מיני מצדנים: אחד ממאכלים ערבים ומתוקים, והשני מדברים חריפים או חמוצים, רק שהם מתבלים ומתקנים היטב, עד שנעשו מצדנים להשיב הנפש.

וזהו שאמר הכתוב: "כל פעל ה' למענהו וגם רשע ליום רעה". פרוש, שישוב מרשעו, ויעשה הרע שלו יום ואור למעלה, כד אתכפיא סטרא אחרא ואסתלק יקרא דקדשא בריה הוא לעלא.

ולא עוד, אלא אפלו בדברים המתרים לגמרי, כל מה שהאדם זוכה יצרו, אפלו שעה קלה, ומתפונן לאכפיא לסטרא אחרא שבחלל השמאלי. כגון שחפץ לאכל, ומאחר סעדו עד לאחר שעה או פחות, ועוסק בתורה באותה שעה. כדאיתא בגמרא: שעה רביעית, מאכל כל אדם; שעה ששית, מאכל תלמידי חכמים. והיו מרעיבים עצמם שתי שעות לכונה זו, אף שגם אחר הסעדה היו לומדים כל היום.

וכן אם בולם פיו מלדבר דברים שלבו מתאנה מאד לדבר, מעניני העולם, וכן בהרהורי מחשבתו – אפלו במעט מזר דאתכפיא סטרא אחרא לתתא, אסתלק יקרא דקדשא בריה הוא וקדשתו לעלא הרבה. ומקדשה זו נמשכת קדשה עליונה על האדם למטה, לסיעו סיוע רב ועצום לעבודתו יתברך.

וזהו שאמרו רז"ל: "אדם מקדש עצמו מעט למטה, מקדשין אותו הרבה מלמעלה". לבד מה שמקנים מצות עשה של תורה: "והתקדשתם וכו', בשמקדש עצמו במתן לו. ופרוש "והתקדשתם", שתעשו עצמכם קדושים. כלומר, אף שבאמת אינו קדוש ומבדל מסטרא אחרא, כי היא בתקפה וגבורתה כתולדתה בחלל השמאלי, רק שכובש יצרו ומקדש עצמו. "והייתם קדושים", כלומר, סופו להיות קדוש ומבדל באמת מהסטרא אחרא, על ידי שמקדשים אותו הרבה מלמעלה ומסייעים אותו לגרשה מלבו מעט מעט.

פרק כח

ואפלו אם נופלים לו הרהורי תאוות ושאר מחשבות זרות בשעת העבודה בתורה או בתפלה בכונה, אל ישית לב אליהן, אלא יסיח דעתו מהן כרגע. וגם אל יהי שוטה לעסק בהעלאת המדות של המחשבה זרה כנודע. כי לא נאמרו דברים ההם אלא לצדיקים, שאין נופלים להם מחשבות זרות שלהם, כי אם משל אחרים. אבל מי שנופל לו משלו, מבחינת הרע שבלבו בחלל השמאלי, איך יעלהו למעלה, והוא עצמו מקשר למטה?

אך אף על פי כן, אל פל לבו בקרבו להיות מזה עצב נכזה בשעת העבודה, שצריך להיות בשמחה רבה. אלא אדרבה, יתחזק יותר ויוסיף אפי' בכל כחו בכונה התפלה בתורה ושמחה יתרה, בשומו אל לבו כי נפילת המחשבה זרה היא מהקלפה שבחלל השמאלי, העושה מלקמה בכינוני עם נפש האלהית שבו. ונודע דרך הנלקחים, וכן הנאבקים יחד, ששאלה מתגבר, אזי השני מתאמץ להתגבר גם כן בקל מאמצי כחו. ולכן כשנפש האלהית מתאמצת ומתגברת להתפלל, אזי גם הקלפה מתגברת כנגדה ובלבולה ולהפילה במחשבה זרה שלה.

ולא פטעות העולם, שטועים להוכיח מנפילת המחשבה זרה, מפלל שאין תפלתם כלום, שאלו התפלל פראוי ונכון, לא היו נופלים לו מחשבות זרות. והאמת הנה בדבריהם, אם היתה נפש אחת לבדה היא המתפללת, והיא המחשבת ומהרהרת המחשבות זרות. אבל באמת לאמתו, הן שתי נפשות הנלקמות זו עם זו במחו של אדם, כל אחת תפצה ורצונה למשל בו ולהיות המוח ממלא ממנה לבדה. וכל הרהורי תורה ויראת שמים, מנפש האלהית; וכל מלי דעלמא, מנפש הפהמית, רק שהאלהית מלבשת בה.

והוא כמשל אדם המתפלל בכונה, ועומד לנגדו ערל רשע, ומשיח ומדבר עמו כדי לבלבלו. שזאת עצתו בודאי, שלא להשיב לו משוב ועד רע, ולעשות עצמו כחרש לא ישמע, ולקום מה שכתוב: "אל תען כסיל פאולתו פון תשנה לו גם אתה". כך אל ישיב מאומה ושום טענה ומענה נגד המחשבה זרה, כי המתאבק עם מגול מתנגול גם כן. רק יעשה עצמו כלא יודע ולא שומע ההרהורים שגפלו לו, ויסירם מדעתו, ויוסיף אפי' ככה פונתו.

ואם יקשה לו להסירם מדעתו, מפני שטורדים מחשבתו מאד בחזקה, אזי ישפיל נפשו לה', ויתחנן לו יתברך במחשבתו לרחם עליו ברחמי המרבים, ברחם אב על בניו הנמשכים ממחו. וככה ירחם ה' על נפשו הנמשכת מאתו יתברך להצילה ממים הזדונים, ולמענו יעשה, כי חלק ה' ממש עמו.

שאלות מנחות ללימוד (הצעה לא מחייבת בלבד)

לפרק כו

- האם מותר להיות בעצבות? האם יש עצבות שמותר להיות בה? שכדאי להיות בה? שצריך להיות בה?
- לעניין קבלת ייסורי העולם הזה בשמחה, עיין בהרחבה איגרת הקודש יא
- "השמחים בייסורים" – שמחים למרות הייסורים או שמחים מפני הייסורים?
- "אפילו מי שהוא בעל עסקים ודרך ארץ, אם נופל לו עצב ודאגה ממילי דשמיא בשעת עסקיו בידוע שהוא תחבולת היצר" – מדוע? מדוע לא ייתכן שכשם שבשעת עבודת ה' עולים הרהורים מן הנפש הבהמית, כך בשעת עיסוקי העולם הזה יעלו הרהורים מהנפש האלהית?
- אם נפלה לו עצבות מענייני מילי דשמיא בשעת עיסוקו בענייני העולם הזה, מדוע אין זה טוב לעסוק בה באותה שעה?
- מהם העיתים המיוחדים להיות בהם בלב נשבר? (עיינו פרק כט)
- האם נראה מן הפרק שיש הבדל בין לב נשבר לעצבות?

לפרק כז

- האם עצבות שאיננה מדאגת עוונות, אלא מהרהורים רעים, קשה יותר או קלה יותר להתמודדות?
- "אדרבה, יש לו לשמוח בחלקו, שאף שנופלות לו במחשבתו הוא מסיח דעתו מהן". ומה אם אינו מצליח להסיח דעתו?
- מהי גסות הרוח שבעצבות?
- בפרק הקודם אמר אדמו"ר הזקן שישנם עיתים מזומנים שראוי להיות בהם בעצבות. מדוע עצבות זאת איננה גסות הרוח?
- האם מלחמתו של הבינוני בנפשו הבהמית והאתכפיא שהוא כופה את עצמו מביאה לשינוי כלשהו בטבעו? או: האם צריך לצפות להתקדמות רוחנית, לטיהור הלב והמחשבה ולסלידה גוברת והולכת מהרע במהלך חיינו?

לפרק כח

- מדוע מחשבות זרות בתפילה אינן אינדיקציה לאיכות וכנות התפילה?
- "וְלֹכֵן כְּשֶׁנֶּפֶשׁ הָאֱלֹהִית מְתַאֲמָצֶת וּמְתַגַּבֶּרֶת לְהַתְפַּלֵּל, אֲזִי גַם הִקְלַפְתִּי מִתְגַּבְּרֶת כְּנִגְדָה לְבִלְבָּלָהּ וּלְהַפְּיֵלָהּ כְּמִתְשַׁבְּהָ זָרָה שְׂלָהּ" – במה התיאור הזה דומה למשל הפותח את פרק כו? במה הוא שונה ממנו?
- "וְהוּא כְּמִשַּׁל אָדָם הַמְתַּפַּלֵּל בְּכֹנֶנֶה, וְעוֹמֵד לְנִגְדוֹ עָרֵל רָשָׁע, וּמְשִׁיחַ וּמְדַבֵּר עִמּוֹ כְּדִי לְבִלְבָּלוֹ. שְׂוֹאֵת עֲצָתוֹ כְּוֹדָא, שְׂלָא לְהִשְׁיב לוֹ מְטוֹב וְעַד רַע, וְלַעֲשׂוֹת עֲצָמוֹ כְּחֵרֵשׁ לֹא יִשְׁמַע וְכוּ" – במה המשל וההדרכה שבעקבותיו דומים למשל הפותח את פרק כו? במה הם שונים ממנו? האם יש כאן רמז ל"סדק" בהדרכה שפתחה את חטיבת הפרקים הזאת?